

Research Paper

Environment from the Perspective of Criminology and Prevention with the Approach of Geographic Determinism

Ali Yarikhah^{*1}, Mohammad Qaid²

1. Assistant Professor, Department of Law, Yasouj University, Yasouj, Iran.
2. Researcher of the specialized doctoral course in criminal law and criminology, doctoral student in jurisprudence and criminal law, Yasouj Islamic Azad University, Yasouj, Iran.

ARTICLE INFO

PP: 167-183

Use your device to scan and
read the article online

Keywords: *Background and Purpose, Environment, Sustainable Development, Environmental Categories*

Abstract

The environment is one of the hot topics of global politics, and respect for the environment means respect for civil rights. It is only the necessity of survival that has forced man to emphasize on this word and take it seriously as a political-social discussion, in order to be the savior of the earth and its creatures by preventing the disruption of the harmony of the natural system ruling the earth. Earth, water and human are three connected arms of life that must be kept in balance and harmony. The collapse of one of these arms destroys the entire framework of the philosophy of life on earth. This research aims to investigate what factors are effective in the formation of space systems and its support systems, and from the point of view of criminology, what factors affected by geographical determinism cause the occurrence of environmental crimes and what factors prevent the occurrence of related crimes, has been written using documentary, descriptive-analytical and library methods, and after discussing and reviewing the research findings, it has proposed to solve the challenge.

Citation: Yarikhah, A., Qaid, M. (2024). **Environment from the Perspective of Criminology and Prevention with the Approach of Geographic Determinism.** *Geography (Regional Planning)*, 14 (57), 167-183

DOI: 10.22034/jgeoq.2024.485943.4157

* **Corresponding author:** Ali Yarikhah, **Email:** bebdaco@gmail.com

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

According to the definition of the legal text of the Council of the European Economic Community, the environment includes water, air, soil, internal and external factors related to the life of every living being. One of the processes of growth and development in interaction with nature and the environment is the growth of population and human societies. The environmental crisis, which has become a serious and thought-provoking issue today, is the result of human intervention and unreasonable exploitation of the nature around him, the extent and importance of the issue has attracted the attention of scientists to save it. Considering that the environmental issue, which has a global dimension, has caused widespread problems in the current process of the world, this research intends to provide solutions to solve its existing problems by considering the current situation in order to organize this process. Usually, countries are ready to sacrifice many things to defend their national sovereignty and territory. However, most countries do not do anything important to preserve the safety of their environment. Given that the environmental issue is a global issue and some environmental problems inherently have a global dimension. Also, the lack of attention of international organizations to the destructive effects of its abnormal issues has had. Therefore, this research plays an effective role in providing solutions, optimal models of the desired and ideal future state of this issue and ultimately to resolve problems and needs, to attract the attention of managers and planners to adopt a desirable and optimal policy and management in order to improve the quality and human welfare. In this way, the present research pursues these goals: A quantitative and qualitative study of the state of the environmental issue and related crimes. Proposals and appropriate solutions for improving the current situation. Empowering designers, planners, managers and legislators in the criminological aspect of the issue and the prevention of environmental crimes.

Methodology

The present research is of an applied-developmental type, and the research method in this research is a combination of documentary, descriptive-analytical, and library methods, which, in addition to enriching the research

subject, aims to uncover and describe the status of the environmental issue.

Results and Conclusion

Today, environmental concepts have gained a wide scope. So that any type of mental or objective human activity raises the specific environment of that category. Among them, we can mention the psychological environment, the economic environment, the cultural environment, the political environment, the educational environment, and so on. In the general concept of the environment, three types of environments can be distinguished, which are: natural environment; social environment; and man-made.

Theorists of crime prevention through environmental design emphasized the opportunities that the environment provides to criminals and considered various crimes to be caused by environmental opportunities. They emphasized solutions to improve the security of urban spaces such as creating defensible spaces, controlling access, improving the public lighting system of cities, creating monitorable spaces, and avoiding designing cities in a checkerboard pattern. They also emphasized the process of giving authenticity, identity, and revitalization of these areas, rather than destruction, inefficient and worn-out urban textures that are prone to crime. Paying attention to environmental resources as a platform for sustainable development is of utmost importance. Sustainable development will be one that can ensure the country's economic growth by protecting the environment in a way that, while increasing the welfare of the current generation, leaves the necessary resources to ensure the welfare of future generations. Using development models and economic plans that are not in harmony with nature and instead lead to extensive and unregulated use of natural resources will not only not guide us in achieving development goals, but will also cause acute problems in this regard. Therefore, the following suggestions are put forward:

- 1 -Proper and correct control of globalization and strengthening of international organizations related to the environment
- 2 -Encouraging the private sector to participate, cooperate and invest economically in environmental issues
- 3 -Preparing and organizing major programs in the field of environmental issues and supervising them without interfering in executive work

- 4 -Bringing the perspective of environmental issues closer to the perspective of design, planning and executive affairs
- 5 -Creating conditions that can implement a systemic perspective in environmental issues
- 6 -Assigning new tasks to environmental protection organizations in accordance with the laws and regulations of developed countries so that they do not interfere with administrative affairs
- 7 -Improving working conditions and using the potentials and capabilities of specialists in the field of environmental issues
- 8 -Creating conditions for sustainable development and environmental management in the field of environmental issues
- 9 -Attracting and attracting private investments by guaranteeing investors and tolerating them so that their existence can be used to advance the goals of imperative environmental issues

- 10 -Promoting a culture of environmental issues and educating on environmental protection issues
- 11 -Strengthening the quality of environmental issues and environmental protection management
- 12 -Having an environment that is now stable and sustainable in the long term with the mutual support of the people and the government
- 13 -Encouraging people to have a healthy relationship with nature, civilization and the biological heritage of other groups and past generations
- 14 -Having a method that is compatible and coordinated with the characteristics of sanitation and provides the motivation to continue the path
- 15 -The need to balance ecological factors and conditions governing human settlement and habitation becomes more serious and intense.
- 16 -Feedback on past trends and gaining experience from them.

References

1. Aristotle, Politics, translated by Hamid Enayat, Al-Khwarizmi Publications, 1985 [In Persian]
2. Azrang, Abdolhossein, Technology and Environmental Crisis, Amirkabir Press, Tehran, 1985. [In Persian]
3. Bahram Soltani, Kambiz, Collection of Urban Planning Topics and Methods (Environment), Iranian Urban Planning and Architecture Studies and Research Center, Tehran, First Edition, 2008. [In Persian]
4. Barkhordar, Banafsheh, Understanding the Environment, Payam Noor University Press, 2008. [In Persian]
5. Bigzadeh, Sedif, Valuation of Environmental Resources, Payam Sabz Publication, No. 25, Iranian Association of Green Space Engineers, Year 3, 2003. [In Persian]
6. Brown, Lester et al., A Look at the State of the World, Translated by Hamid Taravati, Arvin Press, Tehran, 1996. [In Persian]
7. Clark, R. B., Sea Pollution, translated by Mohammad Ali Zahed and Zeinab Mohammadi Dashtaki, Naqsh-e-Mehr Publications, first edition, Tehran, 1990. [In Persian]
8. Cola: E., Natural Resources Economics-Environment and Policy Making, translated by Siavash Dehghanian and Farrokh Din-Ghezli, Ferdowsi University of Mashhad Publications, Second Edition, 1385 [In Persian]
9. Dabirsiaghi, Manouchehr, Environmental Crisis, Hadith Emrooz Press, Qazvin, 1383.
10. Darreh Mir Heydar (Emigrant), Principles and Foundations of Political Geography, p. 8, Simorgh Books, 1356 [In Persian]
11. Gaetano Mosca-Boto, History of Political Beliefs and Schools, translated by Shahidzadeh, Morvarid Publications, 1984 [In Persian]
12. Hamid Hamid, Science of Social Development, Simorgh Books, 1356 [In Persian]
13. Henry Mendras-Georgevitch, Foundations of Sociology, translated by Baqer Parham, Simorgh Books, 2007 [In Persian]
14. Hojati Ashrafi, Gholam Reza, Complete Collection of Laws and Regulations of Municipalities and Islamic Councils, Ganj Danesh Publications, Tehran, 1386. [In Persian]
15. Huggett, Peter, New Composite Geography, translated by Dr. Shapour Goodarzinzhad, Samt Publications, Third Edition, 2007. [In Persian]
16. Ibn Khaldun, Introduction, translated by Gonabadi, Vol. 1, ; and Dr. Mohammad Ali Sheikh, Research on Ibn Khaldun's Thoughts, Shahid Beheshti University Press, 1984 [In Persian]
17. Manouchehr Mohseni, General Sociology, Tahori Library, 1987 [In Persian]

18. Maurice Duverger, Political Sociology, translated by Abul-Fadl Ghazi, Tehran University Publications, 1988 [In Persian]
19. Ministry of Interior, Organization of Municipalities and Rural Administrations, Encyclopedia of Urban and Rural Management, Cultural-Information and Press Institute, First Edition, 2008. [In Persian]
20. Montesquieu, Spirit of Laws, Vol. 1, translated by Ali Akbar Mohtadi, Book 14, Amir Kabir Publications, 1991. [In Persian]
21. Mottalibi, Mohammad, Environment and Human Rights, Payam-e-Sabz Publication, No. 25, Iranian Association of Green Space Engineers, Year 3, 1983. [In Persian]
22. Saeednia, Ahmad, Urban Green Space, Municipal Green Book, Volume 2, National Municipalities Organization Publications, 1379. [In Persian]
23. W.T. Jones, The Gods of Political Thought, Vol. 2, (Montesquieu), translated by Ali Ramin, Amir Kabir Publications, 1983 [In Persian]

انجمن ژئوپلیتیک ایران

فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)

دوره ۱۴، شماره ۵۷، زمستان ۱۴۰۳

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۱۱۲-۲۷۸۳

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

محیط زیست از منظر جرم‌شناسی و پیشگیری با رویکرد جبر جغرافیایی

علی یاری خواه* - استادیار، گروه حقوق، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران.

محمد قاید- پژوهشگر دوره دکتری تخصصی حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یاسوج، یاسوج، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>محیط زیست یکی از بسترهای داغ بحث سیاست جهانی بوده و احترام به محیط زیست، احترام به حقوق شهروندی است. فقط ضرورت بقاست که انسان را واداشته است روی این واژه تأکید کند و آنرا چون یک بحث سیاسی- اجتماعی جدی بگیرد، تا با جلوگیری از برهم خوردن هارمونی نظام طبیعت حاکم بر زمین، ناجی زمین و موجودات آن باشد. زمین، آب و انسان سه بازوی بهم پیوسته حیات هستند که باید در تعادل و هارمونی نگهداشته شوند. بر هم خوردن یکی از این بازوها همه چارچوب فلسفه زندگی روی زمین را برهم می‌زند. این پژوهش با این هدف که بررسی نماید چه عواملی در شکل‌گیری سیستم‌های فضایی و سیستم‌های پشتیبانی آن مؤثر هستند و از دیدگاه جرم‌شناسی چه عواملی متاثر از جبر جغرافیایی باعث بروز جرایم محیط زیستی و چه عواملی از هم‌حیث باعث پیشگیری از وقوع جرایم مرتبط می‌گردند، با استفاده از روش‌های اسنادی، توصیفی- تحلیلی و کتابخانه‌ای نگارش گردیده و در بیان پس از بحث و بررسی یافته‌های پژوهش به ارائه پیشنهاد جهت رفع چالش پرداخته است.</p>	<p>شماره صفحات: ۱۸۳-۱۶۷</p>
	<p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p>
	<p>واژه‌های کلیدی:</p>
	<p>محیط‌زیست، توسعه پایدار، مقوله‌های زیست محیطی</p>

استناد: یاری خواه، علی؛ قاید، محمد (۱۴۰۳). محیط زیست از منظر جرم‌شناسی و پیشگیری با رویکرد جبر جغرافیایی. فصلنامه

جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۴ (۵۷)، صص: ۱۸۳-۱۶۷

DOI: 10.22034/jgeoq.2024.485943.4157

* نویسنده مسئول: علی یاری خواه، پست الکترونیکی: Email: bebdaco@gmail.com

مقدمه

تمام عرصه پیرامون حیات، شامل زمین، هوا و آب که افراد انسانی، گیاهان و جانوران در آن زندگی می‌کنند. بدینسان، محیط زیست جمع تمام شرایط و آثاری است که زندگی و رشد موجودات زنده را تحت تأثیر قرار می‌دهد (دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، ۱۳۸۷: ۶۸۲). محیط زیست طبق تعریف متن حقوقی شورای جامعه اقتصادی اروپا (۲۷ ژوئن ۱۹۶۷) شامل آب، هوا، خاک، عوامل درونی و بیرونی مربوط به حیات هر موجود زنده است. تعریفی جامع‌تر و بهتر درباره محیط زیست در کنوانسیون مسئولیت مدنی خسارات ناشی از اعمال خطرناک در محیط زیست (۲۱ ژوئن ۱۹۹۳) چنین می‌گوید: محیط زیست شامل منابع طبیعی اعم از تجدیدپذیر و غیرقابل تجدید، کلیه موجودات زنده، محیط مصنوعی دست ساخته بشر (مناطق مسکونی، صنعتی، راه‌ها و غیره) و مناظر و چشم‌اندازها می‌باشد (برخوردار، ۱۳۸۷: ۱).

یکی از فرایندهای رشد و توسعه در تعامل با طبیعت و محیط زیست، رشد جمعیت و جوامع بشری است. این که بشر از چه زمانی دقیقاً پا به عرصه گیتی نهاده مورد بحث می‌باشد. اما آنچه با توجه به قدمت این کره خاکی می‌توان به آن پی برد این است که انسان در آخرین ثانیه تاریخ یک ساعته دنیا پا به میدان گیتی نهاده است (هاگت، ۱۳۷۳: ۲۴۵). لیکن آنچه حائز اهمیت می‌باشد این است که نیمی از جمعیت دنیا در طی نیم قرن اخیر روند رو به رشد خود را داشته است.

بحران محیط زیست که امروزه به یک مسأله جدی و قابل تأمل بدل شده، حاصل دخالت و بهره‌وری نامعقول انسان از طبیعت پیرامون خود است که آن گستردگی و اهمیت موضوع، توجه دانشمندان را برای نجات آن برانگیخته است (کلارک، ۱۳۷۹: ۱). امروزه این خطر هست که انسان زمین سکونتگاه و کشت‌پذیر خود را به نابودی بکشاند. فعالیت‌های بشر بیش از پیش فرا می‌رود، او با خطاها و کاربرد نابجای نیروهای بخش‌های گسترده‌ای از جهان را ویران یا بی‌حاصل می‌گرداند (آذرنگ، ۱۳۶۴: ۱۱۹). همچنین آلودگی‌ها درون محدوده و مرزهای یک کشور باقی نمی‌مانند. ضایعات و آلودگی‌های یک کشور به آسانی در کشور همسایه مشکل ایجاد می‌کنند، این حالت خصوصاً در مورد آلودگی آب و هوا مشهود است. بنابراین، گفتگوهای عمومی در مورد برنامه‌های حفاظت از محیط زیست بر جنبه بین‌المللی آنها تأکید کرده‌اند (کولا، ۱۳۸۵: ۲۷۷).

در اواخر قرن بیستم، مسایل زیست محیطی جایگاه والایی در دستور کار اجلاس بین‌المللی یافته و اذهان رهبران سیاسی، مقامات دولتی، دانشمندان، کارشناسان صنعتی و دیگر افرادی که به نوعی با این گونه امور ارتباط داشتند را به خود معطوف نمود. متأسفانه با رشد سریع جمعیت و پیشرفت علم و صنعت اوضاع دگرگون شد. کران تا کران دنیا شاهد تخریب گسترده محیط زیست و بهره‌جویی‌هایی پایان‌ناپذیر گشت، از این رو در اواخر قرن بیستم جهان و جهانیان پیامدهای ناگوار آنرا به چشم دیدند. بنابراین مبحث پیش روی در نظر دارد سیاست‌های ترسیم شده در زمینه محیط زیست و مسائل آن را مورد بررسی قرار دهد. با توجه به اینکه مسأله محیط‌زیست که بعدی جهانی دارد باعث ایجاد مشکلاتی گسترده در روند حال حاضر دنیا گردیده است، این پژوهش در نظر دارد که با در نظر گرفتن وضع موجود جهت ساماندهی این فرایند راهکارهایی در برآیند حل مشکلات موجود آن ارائه نماید. معمولاً کشورها آماده‌اند تا برای دفاع از حاکمیت ملی و قلمرو خود چیزهای بسیاری را قربانی کنند. اما غالب کشورها برای حفظ ایمنی محیط زیست خود کار مهمی انجام نمی‌دهند (طراوتی، ۱۳۷۵: ۲۸۷). با توجه به این که مسأله محیط زیست موضوعی جهانی است و بعضی معضلات زیست محیطی ذاتاً بعدی جهانی دارند. همچنین عدم توجه سازمان‌های بین‌المللی به اثرات مخرب آن که مسائل ناپهنجاری در پی داشته است.

پژوهش حاضر پژوهش حاضر از نوع کاربردی - توسعه‌ای است و روش تحقیق در این پژوهش، ترکیبی از روش‌های اسنادی، توصیفی - تحلیلی و کتابخانه‌ای می‌باشد که علاوه بر غنا بخشیدن به موضوع تحقیق، در جهت پرده‌گشایی و توصیف وضعیت مسأله محیط‌زیست است. از این رو این پژوهش نقش مؤثری است در ارائه راهکارها، الگوهای بهینه وضعیت مطلوب و ایده‌آل آینده این موضوع و نهایتاً جهت رفع مشکلات و نیازمندی‌ها، تا توجه مدیران و برنامه‌ریزان را به اتخاذ سیاست و مدیریتی مطلوب و بهینه در جهت ارتقاء کیفیت و رفاه بشری جلب کند. بدین صورت پژوهش حاضر این اهداف را در پی دارد:

۱- مطالعه کم و کیف وضعیت مسأله محیط‌زیست و جرایم مرتبط

۲- پیشنهاد و راهکارهای مناسب برای اصلاح وضعیت موجود

۳- توان بخشیدن به طراحان، برنامه‌ریزان و مدیران و قانونگذار در بعد مسأله جرم شناختی و پیشگیری از جرایم محیط‌زیستی

پیشینه پژوهش

در سال ۱۹۱۳ برای اولین بار کنفرانس بین‌المللی حفاظت منابع طبیعی تشکیل شد و پس از ۳۵ سال ۱۹۴۸ انجمن بین‌المللی حفاظت منابع طبیعی (IUCN) تشکیل شد و از آن زمان تا کنون هر ساله کنفرانس‌هایی در سطح قاره‌ای و جهانی به منظور تعیین خط‌مشی و سیاست‌های مشترک جهت حفاظت منابع طبیعی کشورها تشکیل می‌شود (برخوردار، ۱۳۸۷: ۱).

آنچه امروز به فلسفه یا نگاه «محیط‌زیستی» معروف شده است سابقه چندان طولانی ندارد. جدیدترین نشانه‌های طرفداری از محیط زیست را می‌توان در دهه هفتم قرن گذشته میلادی مشاهده کرد. در سال ۱۹۷۲ دو نشریه تخصصی دایر شدند که بیشتر مطالب آنها به تجدید نظر در چگونگی استفاده از کره زمین اختصاص داشت. در سال ۱۹۷۲ «گلد اسمیت» و همکارانش با ارائه طرحی به نام «طرحی برای بقا» ایده توسعه پایدار و منابع محدود (منابع غیرقابل تجدید از قبیل مواد معدنی) را ارائه دادند. آنها تلاش می‌کردند که تخصیص میان محدودیت‌های منابع محدود کره زمین و استراتژی‌های رشد نامحدود را آشکار سازند. در سال ۱۹۷۹ هیأت بازرسی کیفیت محیط زیست وابسته به دولت امریکا طی گزارشی موسوم به جهان ۲۰۰۰ به رئیس جمهور وقت چنین اظهار نظر کرد که اگر وضع به همین منوال پیش رود ازدحام جمعیت بیشتر و آلودگی زیاده‌تر شده و ثبات اکولوژیک افول و آسیب‌پذیری ناشی از آشفستگی‌های محیط زیست در مقایسه با امروز افزایش پیدا خواهد کرد و در نتیجه بروز تنش‌های حاد در رابطه با جمعیت و منابع محیط زیست در آینده اجتناب‌ناپذیر است. نشریه «استراتژی حفاظت جهانی» اولین نشریه‌ای بود که در آن از طریق طرح موضوع توسعه پایدار توجه بسیاری از خوانندگان را به خود جلب کرد. گزارش براندت (کمیسیون مستقل مسائل بین الملل ۱۹۸۰) شکاف اجتماعی و اقتصادی بین شمال (جهان بسیار توسعه یافته) و جنوب (جهان در حال توسعه) را بیان و بر شناسایی مصالح دو جانبه آنها تأکید کرد. «گزارش برانتلند» و کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه (۱۹۸۷) مجدداً بر لزوم توسعه پایدار تأکید کرد. هر گونه تلاش برای اجرای راه حل‌های محیط زیستی مستلزم توجه به اکولوژی و مسائل اقتصادی است. یک اقتصاددان به نام «دیوید پیرس» و همکارانش طرحی به نام «اقتصاد سبز» ارائه دادند. این طرح جدل انگیز منجر به روابط جدید اجتماعی، اقتصادی و سیاسی بین کشورها شد. در سال ۱۹۹۱ همین سازمان‌ها به دنبال طرح استراتژی حفاظت جهان طرح دیگری به نام «مراقبت از زمین» ارائه دادند. موضوعات این طرح در ارتباط با تعریف یک استراتژی برای زندگی پایدار شکل گرفته بود و عنوان این گزارش «یک استراتژی برای زندگی پایدار» ذکر شده بود. در جهت رسیدن به هدف‌ها، برنامه‌های توسعه پایدار باید با اخلاق و زندگی مردم هماهنگی داشته باشند و اصول آن قابل اجرا باشند. علاوه بر این تلفیق حفاظت و توسعه در صورتی ممکن است که فعالیت‌ها و بهره‌برداری‌ها در حد ظرفیت تحمل زمین باشد و توسعه باید زندگی لذت بخش، سالم و مرفه را در هر جایی از جهان برای بشر فراهم کند

انسان در مرحله بسیار زودرسی از رشد و پیشرفت خویش به مبارزه با اندیشه‌ای پرداخت که «تصادف» را به عنوان نیروی محرک جهان هستی در نظر می‌گرفت. او کوشش فراوانی به خرج داد تا قانون هدایت‌کننده‌ای را کشف کند که در این جهان، حضورش را به گونه‌ای محسوس نشان می‌دهد. بی‌تردید کسانی که رویدادهای گذشته تاریخ را ثبت نمودند، این اشتیاق را احساس می‌کرده‌اند؛ از این‌رو، کوشیدند تا با تبدیل وقایع‌نگاری صرف و ساده به روش تاریخی-علمی آن را ارضاء کنند ... فلسفه تاریخ باید از این اندیشه آغاز شود که «قانونی بر تاریخ حکم است» حتی اگر این قانون، قانون تصادف باشد از مجموع همه تعابیر اساطیری یا علمی که در بیان چگونگی تکامل تاریخ یا جامعه انسان ارائه شده، به‌طور کلی می‌توان ده نظریه مشخص را استخراج کرد که عبارتند از: نظریه جغرافیائی، نظریه قهرمان‌گرا، نظریه اصالت سیاست، نظریه نژادگرا، نظریه جبر تکنیکی، نظریه جبر اجتماعی، نظریه جبر اقتصادی، نظریه دینی، نظریه فلسفی، نظریه سخی یا تیپ‌شناسی

نظریه جغرافیائی تاریخ شاید قدیمی‌ترین نظریه در تبیین تاریخ بوده است که پایه‌گذاران آن یونانیان بوده‌اند. با وجود این، محدود ساختن قلمرو این فلسفه به دانایان یونانی دور از انصاف علمی است؛ زیرا می‌دانیم که همه خردمندان بابلی و ایرانی و مصری که به منجمین معروفند و هم‌چنین پیامبران عهد عتیق و اصحاب کلیسا، بخصوص سنت آگوستین و آکویناس و از میان

مسلمانان ابن خلدون به نحوی از اصحاب نظریه جغرافیایی در امر تکامل و پیدایش تمدن و جامعه انسانی به شمار می‌آیند. (حمید حمید، ۱، ۱۳۵۶)

گرچه در این میان، نویسندگان مختلفی در امور سیاسی، جامعه‌شناسی و... بعضاً به این مسأله (تأثیر اقلیم و جغرافیا بر خلق و خوی انسانها و یا چگونگی تمدن‌ها و ملت‌ها) پرداخته‌اند.

به‌طور کلی جغرافی‌دانان با تکیه بر نظریه قدیمی تأثیر اقلیم گفته‌اند که خطوط اساسی کشورها از داده‌های طبیعی است

(جبر جغرافیائی) در مکتب جغرافیایی واقعیات حیات اجتماعی به انکاء تأثیر عوامل جغرافیایی تبیین می‌شود

در این مکتب، مناطق مسکونی و اجتماعات انسانی براساس نوع آب و هوا تقسیم می‌شود و آنچه مورد توجه است، تطابق انسان در رابطه با جبر جغرافیایی است... براساس الگوهایی که مکتب جغرافیایی ارائه می‌کند، باید رشد و انهدام تمدن‌ها را در رابطه با تسلط جغرافیایی مورد بررسی قرار داد. (منوچهر محسنی، ۲۳۵، ۱۳۶۶)

آب و هوای طبیعی، حرارت، تغییرات فصلی و جریانهای زیرزمینی، پدیده جاذبه، جریان رودها و دریاها، آن حد که مستقل از دخالت انسانی وجود دارند، عبارتند از آن عواملی که قاعده «عوامل جغرافیائی» نامیده می‌شوند. اصحاب این نظریه، با قبول این عوامل به عنوان عناصر اصلی و سازنده محیط جغرافیائی، معتقدند که این عوامل تأثیر قاطع و تعیین‌کننده‌ای در سرنوشت تمدنها، پیدایش تاریخ و چگونگی رفتار و خوی آدمی و سازمانهای اجتماعی و فعالیت‌های انسانی دارند. (منوچهر محسنی، ۳۳، ۱۳۶۶)

توجه به جغرافیا و اقلیم از جهت چگونگی تأثیرگذاری آن بر رفتار آدمی، سیاست ملت‌ها و تمدن بشری از مراحل ابتدایی آغاز و به تدریج به رشد قابل توجهی رسید و از بررسی علمی و به‌طور مجزای آن در علوم و رشته‌های مختلف، دیرزمانی نمی‌گذرد. به‌طو مثال، اگرچه تحقیق در رابطه بین جغرافیا و قدرت سیاسی ملل از زمان یونانیان قدیم، یعنی از حدود دو هزار سال پیش انجام می‌گرفته است، ولی جغرافیایی سیاسی به‌صورت رشته‌ای مجزا و بدان‌سان که امروز مورد بررسی قرار می‌گیرد، در حقیقت علمی است جدید و شروع آن را باید از اواخر قرن نوزدهم دانست. (دره میر حیدر (مهاجرانی)، ۸، ۱۳۵۶)

در قرن پنجم پیش از میلاد، «بقراط» رساله‌ای در باب «هوا، آب و مکانها» نگاشته است و «هرودوت» در تاریخ خود آن را به کار بسته است. «ارسطو» در کتاب هفتم (سیاست) خود، نظریه‌ای را در خصوص روابط میان اقلیم و آزادی می‌پرواند. (موریس دوورژه، ۳۶، ۱۳۶۷)

از جمله می‌گوید: مردم سرزمینهای سردسیر، بویژه در اروپا، بیشتر دلیر اما کم‌هوش و کم‌هتند و اگرچه بالنسبه آزادی خود را همچنان نگهداشته‌اند، دارای سازمانهای سیاسی نیستند و از فرمانروایی بر همسایگانشان ناتوانند.

آسیائی‌ان هوشمندتر و هنرمندترند، اما از دلیری بی‌بهره‌اند و از اینرو همیشه به حال بندگی و فرمانبرداری به سر می‌برند. یونانیان که میان این دو سرزمین از بیست می‌کنند، به علت آب و هوای کشورشان صاحب مجموعه‌ای از محسنات و خصوصیات این دو دسته مردم می‌باشند. هم دلیرند و هم هوشیار، هم آزادی خود را پاس می‌دارند و هم در سیاست مدبر و خردمند و اگر همه ایشان به صورت یک ملت درآیند و دارای یک حکومت باشند، می‌توانند بر سراسر جهان سروری کنند. (ارسطو، ۲۹۷، ۱۳۶۴)

ابن خلدون اندیشمند بزرگ مسلمان نیز در مقدمه خود، به تأثیر اقلیمها بر موجودات تحت آن می‌پردازد. براساس نظریه ابن خلدون، انسان فطرت یا طبع مشخصی دارد، ولی طبع انسانی از حوادثی که در پیرامون او روی می‌دهند، بی‌تأثیر نمی‌ماند. "سرشت‌ها و طبایع انسان در نتیجه عادات و اموری که به آنها الفت می‌گیرد، تکوین می‌شوند".

او می‌گوید عوامل محیطی مانند آب و هوا موجب اختلاف نژادی مثلاً رنگ پوست هستند. تفاوت‌های روانی اقوام نیز ریشه نژادی ندارند. زندگی انسان تابع اوضاع محیط است. «قسمت آباد نواحی مکشوف کره زمین آن است. زیرا افراط گرما در جنوب و شدت سرما در شمال، مانع عمران است؛ چون دو سوی شمال و جنوب در گرما و سرما با هم متضادند. باید از این کیفیت در هر دو سوی به تدریج کاسته شود تا در وسط و مرکز زمین اعتدال حاصل آید. از این‌رو، اقلیم چهارم برای آبادانی و عمران سازگارتر است و سپس اقلیم سوم و پنجم به اعتدال نزدیک‌ترند. اقلیم دوم و ششم از اعتدال دورند و اول و هفتم به درجات دورترند.

...دانش‌ها و هنرها و ساختمان‌ها و پوشیدنی‌ها و خوردنی‌ها و میوه‌ها و بلکه جانوران و همه چیزهایی که در این اقلیم‌های سه‌گانه مرکزی پدید آمده‌اند، به اعتدال اختصاص یافته‌اند و افراد بشری که ساکنان این اقلیم را تشکیل می‌دهد، از حیث جسم و رنگ و اخلاق و ادیان «مستقیم و راست‌ترند». حتی نبوتها و پیامبران بیشتر در این اقلیم بوده‌اند. در اقلیم جنوبی و شمالی از بعضی اطلاع نداریم، زیرا پیامبران و فرستادگان خدا مخصوص به کاملترین افراد نوع بشر از لحاظ آفرینش و خوی بوده‌اند.» ساکنان این اقلیم به سبب زیستن در محیط معتدل کاملترند... و در بیشتر حالات خویش از کجروی و انحراف دورند (پیشرفت در مظاهر تمدن).

اما ساکنان اقلیم دور در همه احوال خویش سی از اعتدال دورند... (عقب‌ماندگی در مظاهر تمدن)... با همه اینها، اخلاق آنان نزدیک به خوی جانوران بی‌زبان است... علت این است که چون این گروه از اعتدال دورند، طبیعت مزاجهای ایشان به سرشت جانوران بی‌زبان نزدیک می‌گردند و از انسانیت به همان میزان دور می‌شوند... به هیچ نبوتی آشنایی ندارند و به هیچ شریعتی نمی‌گروند، مگر اندکی که در جوانب مناطق معتدل زیست می‌کنند.

او درباره تأثیر هوا در اخلاق بشر می‌گوید: «چون سیاهان در اقلیم گرم به سر می‌برند و «گرما» بر مزاج آنان و... استیلا می‌یابد، روح آنان نسبت به بدن و اقلیمشان سرشار از حرارت می‌شود... حرارت بیشتری در روح آنان منبسط است... و به همین سبب شادی و فرح سریع‌تر به آنان دست می‌دهد... و در این حالت دچار سبکسری و سبکی می‌شوند... مانند مردم مصر... چنان‌که می‌بینیم چگونه شادی و سبکی و غفلت از عواقب امور بر آنان چیره شده است، به حدی که مردم آن کشور خوراک و آذوقه یکسال و بلکه یک ماه خود را نمی‌اندوزند؛ بلکه عموم مردم آن کشور مواد غذایی خود را به طور روزمرده از بازار فراهم می‌آورند... برعکس آنان که در کوهستانهای سرد به سر می‌برند... می‌بینیم چگونه سر به جیب غم و اندوه فرو می‌برند و تا چه حد در اندیشیدن فرجام کار زیاده‌روی می‌کنند.

این خلدون هم‌چنین تأثیر اقلیم را به‌طور غیرمستقیم بر روان انسانها بررسی می‌کند. او در مقایسه بین بادیه‌نشینان و شهریان، ویژگیهای هر کدام از این دو نوع زیست را بیان می‌کند و تأثیرات هر کدام را حتی بر دین و عبادتشان نمودار می‌داند. (ابن خلدون، ترجمه گنابادی، محمدعلی شیخ، ۱۶۲-۱۶۸-۱۶۶-۵۷-۱۵۵، ۱۳۶۳)

منتسکیو نیز در کتاب «روح القوانین» خود اثر شرایط جغرافیایی ناشی از محیط طبیعی را در امور اجتماعی و رفتار افراد بررسی کرده است. به اعتقاد او آب و هوا و شرایط اقلیمی پدیده‌های متفاوتی را از نظر عوارض اجتماعی ممکن است ایجاد کند. او بحث خود را با شرح جالبی از تأثیرات درجات مختلف هوا بر ارگانسیم انسان شروع می‌کند. او می‌گوید: هوای سرد جریان خود را در بدن تندتر و هوای گرم کندتر می‌کند... بنابراین در اقلیم‌های سردسیر، مردم قدرت بیشتری دارند. در نقاط سردسیر، کار قلب و واکنش انتهای الیاف بهتر صورت می‌گیرد... خون آزادانه‌تر به سوی قلب جریان پیدا می‌کند و در نتیجه قلب قدرت بیشتری می‌یابد. این برتری قدرت، نتایج متعددی به بار می‌آورد، مثلاً یکی از نتایج آن، گستاخی و دلاوری بیشتر است و نتیجه دیگر آن، احساس برتری و میل شدید به کینه‌جویی و نیز امنیت خاطر و صراحت بیشتر، بدگمانی و سیاست و حيله کمتر است.

در سرزمینهای گرمسیر چون اعضای بدن لطیف و حساس هستند، روح آدمی بیشتر به وسیله آنچه مربوط به آمیزش جنسی زن و مرد است، تحریک می‌شود... در اقلیم‌های گرمسیر عشق را به خاطر نفس عشق دوست دارند؛ در این کشورها، عشق تنها علت خوشبختی و عین زندگی است... منتسکیو معتقد است که در این گونه مناطق، شاید به علت شدت گرما قدرت و نیروی مردم سلب شود در نتیجه روحشان دچار رخوت و سستی شود و روح کنجاوی و تهور و بی‌باکی و سخاوت‌مندی و جوانمردی وجود نخواهد داشت؛ امیال حالت انفعالی بگیرند و تن‌آسایی بزرگترین سعادت است... و بندگی بیش از نیرومندی و شادابی روحی که لازمه رفتار بشر است، ستودنی است. (منتسکیو، روح القوانین ۱، ترجمه علی اکبر مهتدی، ۹۴-۴۸۱، ۱۳۷۰، همچنین و.ت. جونز، ترجمه علی رامین، ۳۲۳، ۱۳۶۲)

منتسکیو به بررسی این امر می‌پردازد که آب و هوا از راه تأثیرش بر تن آدمی، آشکارا تأثیر مهمی نیز بر شیوه قانونگذاری دارد. منتسکیو این رابطه را به تفصیل و در همه زمینه‌های ممکن، از قوانین ممنوعیت شرابخواری و مستی گرفته تا قوانین و رسوم مربوط به ازدواج بررسی می‌کند... از آنچه پیش‌تر گفته شد چنین برمی‌آید که او برای مردم سرزمینهای گرمسیر فقط حکومت استبدادی را مناسب می‌داند. از اینجا وی رابطه دیگری بین شکل حکومت و اقلیم برقرار می‌کند. در این زمینه، وی

نظریه‌ای که قبلا از جانب «بدن» ارائه گردیده بود، بسط می‌دهد و چنین اظهارنظر می‌نماید که: تقوا و بالتیجه جمهوری در کشورهای سردسیر یعنی جایی که احساسات تند وجود ندارد، برقرار می‌شود و حال آن که حکومت استبدادی متناسب حال کشورهای گرمسیر است. در مورد حکومت سلطنتی، وی معتقد است که محیط متناسب برای این حکومت مناطق معتدل می‌باشد. (گائتانو موسکاووتو، ترجمه شهیدزاده، ۲۴۱، ۱۳۶۳)

البته به نقش اقلیم در شکل حکومت و تأثیر آن، پیش از مونتسکیو نیز در میان نویسندگان دیگری در گذشته توجه شده است. از جمله «استرابو» دانشمند یونانی (۶۳ ق.م-۲۴ ق.م). ضمن بررسی جغرافیای امپراطوری روم می‌گوید که: یک واحد جغرافیایی احتیاج به یک حکومت مرکزی قوی و یک حاکم بسیار مقتدر و مدبر دارد تا بتواند بطور صحیح اداره شود. ضمناً استرابو به دلایل خوبی آب‌وهوا، موقع مناسب و منابع زیرزمینی فراوان، ایتالیا را ایجاد امپراطوری مناسب تشخیص داده است... با مطالعاتی که از ابتدای قرن شانزدهم انجام پذیرفت، مطالعه رابطه علت و معلولی بین عوارض طبیعی و قدرت سیاسی مورد توجه بیشتر قرار گرفت و به تدریج مطالعه مکتب جبر طبیعی توسعه یافته، به صورت علمی درآمد که در آن جنبه‌های مختلف اعمال و رفتار سیاسی انسان از نظر محیط طبیعی وی تعبیر و تفسیر می‌شد.

البته در آغاز، تأثیر عوامل جغرافیایی به شکل نوعی جبر در نظر گرفته شده بود. موضع سنتی ارسطو، «ژان بدن» و مونتسکیو بدین ترتیب بود، ولی در حقیقت «راتزل» و جانشینان وی بودند که موفق شدند تأثیرات محیط را بر روی قدرت سیاسی ملتها به صورت منظم طبقه‌بندی نموده، مورد مطالعه قرار دهند... در سراسر کتاب وی (جغرافیای سیاسی) نکته‌ای که بیش از همه به چشم می‌خورد، اهمیتی است که وی برای دو عامل «وسعت» و «موقع جغرافیائی» قائل گردیده است... براساس این نظریه راتزل بود که رهبران نازی مدعی شدند که بر طبق قوانین طبیعی، آلمان در حال رشد است و به خاک کشورهای همسایه حمله بردند.

جبهه‌گیری راتزل نیز مبتنی بر نوعی جبر بود و برخی فرمولهای وی از جنبه تأثیرگذاری‌اش بر مکاتب آلمانی و آمریکایی گیرا هستند. او می‌نویسد: زمین سرنوشت اقوام ملل را با خشونت کور تنظیم می‌کند. آزادی ظاهری انسان زیر تأثیر زمین همانند معدوم است.

به دنبال «ویدال دولابلاش» این جبرگرایی رو به کندی گذاشت. از لحاظ مکتب فرانسوی، تأثیر عوامل جغرافیایی بر زندگی سیاسی و اجتماعی، در هیچ مرتبتهای یک اثر مکانیک و خودبخودی و مقاومت‌ناپذیر نیست، و همیشه درجاتی از امکانات گسترده و تنوع وسیعی از انتخاب وجود دارد. فرمول مشهور خود ویدال دولابلاش که اغلب گواه آورده شده است، از اینجا ناشی می‌شود: در همه مراتب، طبیعت امکاناتی عرضه می‌کند؛ انسان است که در میان این امکانات گزینش می‌کند. جغرافیا پارچه اصلی را تهیه و انسان نقشه آن را گلدوزی می‌کند.

در اینجا باید نظریه مشهوری که توسط تاریخدان بزرگ معاصر انگلستان «آرنولد. جی. توین بی» عنوان شده است، مورد بررسی قرار داد. به گمان وی «آسانگراری به تمدن لطمه می‌زند». کلیه تمدنهای بزرگ در چهارچوبه‌هایی دشوار، از راه واکنش علیه خود این دشواریهای طبیعت، توسعه گرفته‌اند. نیروی بشر، استعدادهای خلاقه‌اش و قدرت اختراع اشکال اجتماعی و سیاسی‌اش هنگامی که موانعی در برابرش نیست تا از آن بگذرد و هنگامی که شرایط طبیعی مساعدند، ضعیف خواهند شد. برعکس، این جوامع در برابر چنین موانعی، پر قدرت و نیرومند خواهند شد. توین بی چنین می‌نویسد:

تمدن به نسبت خصومت محیط رشد می‌گیرد... «برخی از تمدنهای بزرگ، برخی از نظامهای سیاسی متکامل در شرایط جغرافیایی نامساعد، از راه واکنش در برابر مبارزه‌جویی محیط توسعه گرفته‌اند. اما «موریس دورژه» معتقد است که توین بی به سوی مبالغه پیش می‌رود و هیچ‌گونه «تناسبی» میان انگیزه تمدن و خصومت محیط وجود ندارد. نباید تصور کرده که گونه‌ای «جبر واپس رونده» وجود دارد. فقط این واقعیت به جای خود باقی است که شرایط طبیعی تنها به‌طور مستقیم عمل نمی‌کنند، بلکه براساس واکنش نیز اثر می‌گذارند.

درباره تأثیر مستقیم جغرافیا بر انسان و جامعه، نمونه‌هایی ذکر شده است: مثلاً گفته شده که آدمهای کوهستان دارای فرهنگ محدود هستند. چون افق و دریا را نمی‌بینند و به خود متکی و محدود می‌شوند؛ ولی آدمهای نواحی دشت و نزدیک دریا، متکی به خود نیستند و می‌خواهند ببینند که دنیا چه دستاوردهایی برای آنان آورده است. در صحرا نیز انسان قدری بیشتر از کوهستان محدود است.

"آندره زیگفید" پیش از بررسی یک منطقه یا کشور، نقشه‌ها و جغرافیای آن را ترسیم می‌کرد و آنگاه می‌کوشیدند تا رابطه این نقشه را با حالات سیاسی یا روحیات اقوام آن مناطق یا کشورها تعیین کنند. او با این روش توانسته است نشان دهد که در جمهوری سوم (فرانسه) شاغلان بخش کشاورزی به کاندیداهای دست راستی رأی می‌داده‌اند. (هانری مندراس-ژرژ گورویچ، ترجمه باقر پرهام، ۴-۷۳، ۱۳۵۶) وی در سال ۱۹۱۳ غرب فرانسه را مورد مطالعه قرار داد و به این نتیجه رسید که مناطق مسکونی پراکنده بیشتر محافظه‌کار و مناطق مسکونی مجتمع بیشتر نوجو هستند. در نقد تأثیر مستقیم جغرافیا بیاناتی ابراز شده است؛ از آنجا که جغرافیا و اقلیم در گونه‌های متفاوت و مختلف بر زندگی انسانی تأثیر خود را می‌گذارد، درباره تأثیر تام مستقیم جغرافیا و جبر جغرافیایی، توافق عمومی مبتنی بر یکجانبه بودن و غیرصحيح بودن آن است. دکتر حمید معتقد است: نظریه جغرافیایی، مظهر یک اعتقاد یکجانبه و طبیعی است و منکر عامل انسانی در تعیین سرنوشت به تاریخ، پیدایش و تکامل آن است.... آنچه از تیررس دید اصحاب نظریه جغرافیاگرا دور مانده، این حقیقت است که اگرچه بشر محصول محیط جغرافیایی خویش است، ولی نسبت به آن یک‌وجه منفعل منفی نیست؛ بلکه او در مقابل شرایط محیط خویش واکنش نشان می‌دهد و آن را تغییر می‌دهد. صحیح است که بشر ابزار کار خود را از طبیعت اخذ می‌کند و توسط همان ابزار بر طبیعت تأثیر می‌گذارد، ولی با وجود این، محیط جغرافیایی عامل قطعی تغییرات اجتماعی و تاریخی نیست، بلکه تنها یکی از شرایط ضرورت تکامل تاریخی است. در جامعه‌شناسی نیز مکتب جغرافیایی دیگر اهمیت چندانی ندارد؛ زیرا دیگر دید مطلق‌گرایانه‌ای که پیش از این در میان جغرافیدانان و جامعه‌شناسان وجود داشت، جای خود را به یک بررسی جامع و همه‌جانبه‌نگر داده است. به تعبیری، از وزن شرایط طبیعی زندگی سیاسی به تدریج که جوامع از جهت فنی توسعه می‌یابند، کاسته می‌شود و دولت‌های باستانی بیشتر از جوامع متجدد تابع عامل جغرافیایی و جمعیتی بودند. بین جوامع جدید، ملل صنعتی از ملل کمتر توسعه یافته، کمتر تابع عوامل جغرافیایی هستند. انسان به جای آن که زیر سلطه طبیعت باشد، در پی آن است که به تدریج طبیعت را تسخیر کند.

اکنون در مطالعات معاصر، تأثیر جغرافیا بر گونه‌های مختلف علوم و رشته‌های گوناگون بررسی شده است و تأثیر اقلیم و جغرافیا را بیشتر به گونه غیرمستقیم آن مطالعه کرده‌اند، و درباره میزان تأثیر آن، دسته‌های سیاسی و فکری گوناگونی را تشکیل داده است. "دورژه" معتقد است که تأثیر اقلیم از لحاظ عملکرد مستقیم بر روان‌شناسی افراد کمتر احساس می‌شود (بدان گونه که مؤلفان قدیم می‌پنداشتند) تا از لابلای تأثیری بر منابع طبیعی، منظور از منابع طبیعی، مجموعه وسائل لازم زندگی طبیعی انسان است که جغرافیا در اختیارش قرار می‌دهد. منابع گیاهی و حیوانی، در جوامع کم‌توسعه، اساسی هستند و منابع کانی، به تدریج که رشد صنعتی حاصل می‌شود، کم‌کم اهمیت می‌گیرند.

وجود مواد اولیه در سرزمین یک ملت که پدیده‌ای جغرافیایی است. امروزه نیز منشأ رقابت میان کشورهای مختلف شده است و بدینسان، یکی از عوامل اساسی سیاست آن کشور و به‌طور غیرمستقیم سیاست ملل دیگر، بویژه ملل صنعتی می‌شود. وی می‌افزاید: با توجه به نظریه‌های کهن تأثیر اقلیم، امروزه می‌توان در مورد نابرابری در توسعه ملت‌های مختلف بهترین تبیین را به دست داد. با کنار هم قرار دادن نقشه سطوح توسعه اجتماعی-اقتصادی و نقشه مناطق بزرگ اقلیمی-گیاهی، می‌توان عقب‌ماندگی حداکثر را در مناطق شمالی و جنوبی و منطقه استوا و نیز در مناطق صحرای نیمه حاره به چشم دید. توسعه حداکثر با مناطق معتدل منطبق است.

نمونه دیگری از تأثیر غیرمستقیم جغرافیا در زمینه‌های سیاسی، اشاراتی است که منتسکیو دارد. مثلاً در مورد مردمان جزیره‌نشین بیان می‌کند که: آنان به علت نداشتن همسایه و جدا بودنشان به وسیله خلأهایی با دیگر مردمان، از امنیت بیشتری برخوردار هستند.... جدا بودن جزایر از امپراتوریهای بزرگ، مانع دست‌اندازی خودکامگی بدان سوی می‌گردد و دریا سدی در مقابل جهانگشایان است؛ بدین لحاظ مردمان جزایر بیشتر از مردمان قاره‌ها به سوی «آزادی» کشش دارند. در موارد دیگر نیز می‌توان تأثیر بافت اجتماعی و مسکونی جوامع را که تا حدی به عوامل جغرافیایی بستگی دارد، بر روان افراد و در نتیجه بر پدیده‌های سیاسی مشاهده کرد.

به عنوان نتیجه می‌توان گفت آنچه مسلم است، تأثیر جغرافیا است بر فرد و جامعه. این تأثیر گاه مستقیم است و گاه غیرمستقیم. به میزان رشد فرد انسانی و پیشرفت تمدنی جامعه، رهایی از جبر جغرافیایی در حد خود انجام می‌پذیرد. همان گونه که این رشد تسلط عوامل دیگر چون عامل اقتصادی، نژادی و محیطی را می‌توان محدود کند.

اکنون عامل جغرافیایی می‌تواند به عنوان عامل تسریع کننده یا کندکننده، اشکال مختلف را شکل دهد؛ اما همیشه درجاتی از امکانات گسترده و تنوع وسیعی از انتخاب وجود دارد، گرچه آنچه انتخاب می‌شود نیز خود ناشی از اختیار مطلق انسان نیست.

یافته‌های پژوهش

امنیت و فضای شهری

امنیت مصونیت از تعرض و تصرف اجباری بدون رضایت است. امنیت در مورد افراد به این معناست که مردم هراس و بیمی نسبت به حقوق و آزادی‌های مشروع خود نداشته باشند. به هیچ وجه حقوق ایشان به مخاطره نیفتد و هیچ عاملی حقوق مشروع آنها را تهدید نکند (گروسی و دیگران، ۱۳۸۶)

فضای شهر مکان کنش‌های اجتماعی افراد در فضاهای مختلف برای گروه‌های اجتماعی است و بستر مطالعه پدیده‌ها و به عبارتی آزمایشگاه جامعه‌شناسی است (ربانی، ۱۳۸۵)

ارتباط بین شهر و جرم از آن رو است که ویژگی‌های فضایی محیطی می‌تواند پرورش دهنده جرائم خاصی باشد نکته اساسی آن است که شرایط عینی و کالبدی زندگی شهری می‌تواند روابط شهروندان با شهر را محدود سازد. ریشه این محدود سازی تعاملات با شهر نگرانی و ترس آنان از تعرض اعمال و رفتارهای مجرمانه است. شهروندان برای کاهش آسیب‌ها و ضررهای چنین تعرضی ترجیح می‌دهند تا حیطة بده بستان خود را با شهر محدود کنند (علیخواه و ربیعی، ۱۳۸۵)

توجه به مکان به عنوان عامل بی‌واسطه در وقوع جرم در مقایسه با عوامل فردی یا ساختاری این مکان را محقق می‌سازد تا راهکارهای عملی تری برای پیشگیری از جرم ارائه دهد. از سوی دیگر تحلیل فضایی جرم در شهرها به شناسایی الگوهای رفتار مجرمانه کشف کانون‌های جرم خیز و در نهایت به تغییر این شرایط و خلق فضاهای مقاوم در برابر جرم و رفع ناپهنجاری‌های شهری کمک می‌کند. از این رو بررسی‌های مکانی از اهمیت بسزایی در مطالعه جرم برخوردار بوده است و ضرورت بررسی موضوع را دو چندان می‌نماید.

پیشگیری جرم از طریق طراحی محیطی

در سال ۱۹۶۹ جفری اولین کسی بود که نظریه پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی را ارائه داد. به نظر جفری، جامعه‌شناسان به میزان قابل توجهی در عوامل اجتماعی موثر بر جرم از قبیل محرومیت، تاثیرات فرهنگی، خانواده و غیره اغراق کرده و به عوامل بیولوژیکی فیزیکی توجه نکرده‌اند. او بر فرصت‌هایی که محیط در اختیار مجرمین قرار می‌دهد تا جرائم گوناگون را، ناشی از فرصت‌های محیطی می‌داند. این نظریه از شش جزء تشکیل شده است که عبارتند از: قلمروگرایی، نظارت، کنترل دسترسی، تصویر محیط سخت، آماج کردن و فعالیت‌های پشتیبانی (کلانتری و همکاران، ۱۳۸۹)

تقسیم‌بندی مقوله‌های زیست محیطی

امروزه مفاهیم محیط‌شناسی دامنه‌ای گسترده یافته است. به طوری که هر نوع فعالیت ذهنی و یا عینی آدمی، محیط خاص آن مقوله را مطرح می‌کنند. از آن جمله می‌توان محیط روانی، محیط اقتصادی، محیط فرهنگی، محیط سیاسی، محیط آموزشی و غیره را بر شمرد. در مفهوم کلی محیط زیست سه نوع محیط قابل تشخیص است که عبارتند از:

۱- محیط طبیعی: به چشم‌اندازهایی که به طور کامل از دخالت‌های انسان در امان مانده باشند، محیط طبیعی اطلاق می‌شود. به همین دلیل زمانی که دخالت انسانی متوقف می‌گردد، اکوسیستم نیز خود را ترمیم کرده، به تکامل طبیعی خود ادامه می‌دهد (سعیدنیا، ۱۳۸۹: ۸۲).

۲- محیط اجتماعی: محیط اجتماعی که در مفهوم وسیع‌تر به آن سپر اجتماعی می‌گویند، عبارت است از جامعه‌ای که انسان در آن زیست می‌کند، به اضافه نهادهای اجتماعی که امور مختلف جامعه را سازمان می‌دهند. محیط اجتماعی از خانواده شروع می‌شود و همسایگان، همکاران، جامعه شهری و روستایی را در بر می‌گیرد و دامنه آن به ملت و دولت کشیده می‌شود.

۳- محیط انسان ساخت: محیط اجتماعی یا محیط مصنوع، به آن بخش از محیط زیست اطلاق می‌شود که ساخته و پرداخته انسان باشد. محیط انسان ساخت را بر حسب زمینه بحث «محیط فرهنگ ساخت»، «محیط تفکر ساخت» و «سپر فنی» نیز

می‌گویند. در این میان، به نظر می‌رسد بهترین مفهومی که می‌تواند توجه برنامه‌ریز و طراح را جلب کند، مفاهیم محیط فرهنگ ساخت و محیط تفکر ساخت باشد (بهرام سلطانی، ۱۳۷۱: ۳).

تاریخچه حفاظت از محیط زیست در ایران

حفاظت از طبیعت در کشورهایی با تاریخ کهن (نظیر ایران، رم و یونان) سابقه دیرینه دارد. تاریخ ایران باستان نشان می‌دهد پادشاهان مردم را به کشت گیاهان تزئینی ترغیب می‌کردند. ایرانیان باستان مقام خاصی برای درخت سرو قائل بودند و آن را درخت مینو می‌دانستند که از بهشت آمده است. چنار نیز محبوبیت فراوانی بین ایرانیان باستان داشت.

پادشاهان هخامنشی از جنگل‌ها حفاظت کرده و برای این منظور جنگلبان منصوب می‌کردند به عبارتی ایرانیان اولین قومی بودند که سازمان جنگلداری داشتند. کورش و داریوش حتی خود در روز درختکاری شرکت کرده و درخت می‌کاشتند و از آنجایی که موقعیت اجتماعی افراد با میزان اموال و تعداد احشامشان سنجیده می‌شد برای نگهداری دام‌ها مراتع را به خوبی حفظ می‌کردند. خشایار شاه در لشکرکشی خود به آسیای صغیر، حفاظت از جنگل سرو زیبای خود را به گارد سلطنتی سپرد و با این عمل اولین منطقه حفاظت شده دنیا را در چند صد سال قبل از میلاد مسیح (حدود ۵۰۰ سال قبل از میلاد) ایجاد کرد. ایرانیان حفاظت و جلوگیری از آلودگی عناصر چهارگانه آب، خاک، آتش و باد را مورد توجه قرار داده و در این مورد قوانینی نیز تدوین کردند.

جنگل و درخت چنان نماد زیبایی و طراوت نزد ایرانیان بود که سلاطین دستور می‌دادند داخل قصر آنان را با گل و درختان تزئین کنند.

بنابراین حفظ و حمایت از محیط زیست و حیوانات از دیرباز در ایران وجود داشته ولی متأسفانه حمله مغولان به ایران و نمانی‌های آن زمان باعث شده عده‌ای زندگی کوچ‌نشینی را در پیش بگیرند و با جنگل‌تراشی، مکان‌هایی برای زیستن و کشاورزی به وجود آورند.

پس از آن هنر باغ‌های ایرانی، زیباسازی شهرها و قصرهای سلاطین ایران با کشت گل و گیاه، درختچه و درخت و ایجاد باغ و برکه روز به روز رونق گرفت تا در دوره صفویه به اوج خود رسید.

در اوستا، زرتشت از حمایت حیوانات صحبت می‌کند و آزار آنان را گناه کبیره می‌داند. اهورامزدا در مورد خوش‌بخت‌ترین قوم می‌گوید: ملتی که درخت مثمر بکارد و زمین لم یزرع را به زمین کشاورزی تبدیل کند خوش‌بخت‌ترین قوم است (برخوردار، ۱۳۸۷: ۵).

قوانین و مقررات مسائل محیط زیست در ایران

بر اساس اصل پنجاهم قانون اساسی، در جمهوری اسلامی، حفاظت از محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌شود. از این رو فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است.

بر اساس مواد (۱۴)، (۱۵) و (۱۶) قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۴/۲/۳ مجلس شورای اسلامی، فعالیت کارخانجات و کارگاه‌های جدیدی که ضوابط و معیارهای موضوع ماده (۱۲) را رعایت نکنند و همچنین فعالیت و بهره‌برداری از کارخانه‌ها و کارگاه‌ها و نیروگاه‌هایی که بیش از حد مجاز موجبات آلودگی هوا را فراهم آورند، ممنوع است. سازمان حفاظت محیط زیست، کارخانه‌ها و کارگاه‌ها و نیروگاه‌هایی که آلودگی آنها بیش از حد مجاز استانداردهای محیط زیست باشد را مشخص کرده و مراتب را با تعیین نوع و میزان آلودگی به صاحبان و یا مسئولان کارخانه‌ها و کارگاه‌ها و نیروگاه‌ها ابلاغ خواهد کرد تا در مهلت معینی که توسط سازمان با همکاری و مشارکت دستگاه‌های ذیربط تعیین می‌شود نسبت به رفع آلودگی یا تعطیل کار و فعالیت خود تا رفع آلودگی اقدام کنند. حد مجاز استانداردهای محیط زیست توسط سازمان حفاظت محیط زیست تهیه و به تصویب هیات وزیران خواهد رسید و در صورتی که صاحبان و مسئولان کارخانه‌ها و کارگاه‌ها و نیروگاه‌های آلوده کننده ظرف مهلت تعیین شده مبادرت به رفع آلودگی یا ممانعت از کار و فعالیت کارخانه و کارگاه مربوط نکنند، در پایان مهلت مقرر به درخواست سازمان حفاظت محیط زیست و دستور مرجع قضایی ذیربط محل که بلافاصله توسط مأمورین انتظامی به

مورد اجرا گذاشته می‌شود، از کار و فعالیت کارخانه‌ها و کارگاه‌های آلوده کننده جلوگیری به عمل خواهد آمد. ادامه کار یا فعالیت کارخانه‌ها و کارگاه‌ها و نیروگاه‌های مزبور منوط به صدور اجازه سازمان حفاظت محیط زیست و یا رای دادگاه صلاحیت‌دار خواهد بود.

وظایف سازمان حفاظت از محیط زیست

- ۱- حفظ تعادل اکولوژیکی طبیعت بویژه از نظر اکوسیستم و جوامع زیست‌شناختی خاص
- ۲- جلوگیری از اعمال و اقدامات مخرب از طریق ایجاد تأسیساتی که تغییراتی در وضع فیزیکی و شیمیایی خاک، آب و هوا ایجاد می‌کنند و باعث دگرگونی وضع طبیعی می‌شوند مانند تغییر و تخریب مسیر رودخانه، تخریب جنگل‌ها و مراتع، بهم خوردن زهکشی‌های طبیعی و دگرگونی و انهدام تالاب‌ها.
- ۳- نظارت و مراقبت در استفاده از کود، بیوسفر و کشنده‌های زیست‌شناختی
- ۴- مراقبت و جلوگیری از آلودگی آب، خاک و به طور کلی محیط زیست
- ۵- مراقبت و جلوگیری از پخش و ایجاد سر و صدا
- ۶- بررسی و مطالعه تأثیر تغییرات در محیط بر روی میکروکلیم
- ۷- جلوگیری از نازیبیا کردن محیط و اقدام برای زیباسازی آن
- ۸- حفظ و نگهداری حیات وحش و فضای حیاتی و حمایتی از جانوران وحشی در مقابل شکار و صید بی‌رویه
- ۹- اجرای برنامه‌های آموزشی به منظور تنویر و هدایت افکار عمومی در زمینه حفظ و بهسازی محیط
- ۱۰- ایجاد پارک‌های طبیعت، باغ‌های گیاه‌شناسی، موزه تاریخ طبیعی، پناهگاه‌های حیات وحش و مناطق حفاظت شده

قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست

ماده ۱- حفاظت و بهبود بهسازی محیط زیست و پیش‌گیری و ممانعت از هر نوع آلودگی و اقدام مخربی که موجب برهم خوردن تعادل و تناسب محیط زیست می‌شود، همچنین کلیه امور مربوط به جانوران و حتی آبزیان آبهای داخلی از وظایف محیط زیست است.

شورای عالی حفاظت از محیط زیست علاوه بر وظایف و اختیاراتی قانونی که دارد، دارای وظایف و اختیارات زیر است.

- ۱- طرق حفظ تعادل اکولوژیک طبیعت (حفظ نباتات محیط زیست)
- ۲- طرز جلوگیری از پخش و ایجاد صداهای زیان‌آور به محیط زیست
- ۳- حفظ محیط زیست از نظر ظواهر طبیعت و طرق زیباسازی آن
- ۴- پیشنهاد ضوابط به منظور مراقبت و جلوگیری از آلودگی آب، هوا، خاک، پخش فضولات اعم از زباله و مواد زائد کارخانجات و به طور کلی عواملی که مؤثر بر روی محیط می‌باشند
- ۵- هر گونه اقدام مقتضی به منظور بهبود و بهسازی محیط زیست در حدود قوانین مملکتی، حفظ حقوق اشخاص
- ۶- تنظیم و اجرای برنامه‌های آموزشی به منظور تنویر و هدایت افکار عمومی در زمینه حفظ و بهسازی محیط زیست
- ۷- همکاری با سازمان‌های مشابه خارجی و بین‌المللی به منظور حفظ محیط زیست در حد و تعهدات متقابل.

مشکلات مربوط به محیط زیست

بسیاری از مشکلات مربوط به محیط زیست علل بین‌المللی دارند و در سال‌های اخیر بسیاری از سازمان‌ها نگران نتایج جهانی شدن اقتصاد و تقسیم نابرابر منابع ارضی شده‌اند. فشارهای پیچیده جهانی شدن باعث تأثیر فزاینده بازارهای بین‌المللی شده و با وارد کردن فشارهای تازه بر منابع طبیعی و اکوسیستم‌ها و توسعه سطوح ناپایدار مصرف، ساختارهای اقتصاد کلان و سیاست‌های ملی را تغییر داده است (مطلبی، ۱۳۸۲: ۳۲).

توجه به منابع محیط زیست به عنوان بستر توسعه پایدار از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. توسعه‌ای پایدار و از ثبات لازم برخوردار خواهد بود که بتواند با حفاظت محیط زیست، رشد اقتصادی کشور را به گونه‌ای تضمین کند که ضمن افزایش رفاه نسل حاضر منابع لازم را برای تأمین رفاه نسل‌های آتی باقی بگذارد. استفاده از الگوهای توسعه و برنامه‌های اقتصادی که

- هماهنگ با طبیعت نبوده و بلکه در جهت استفاده گسترده و بدون قاعده از منابع طبیعی باشد نه تنها ما را در دستیابی به اهداف توسعه رهنمون نخواهد کرد بلکه باعث بروز مشکلاتی حاد در این زمینه می‌شود (بیگ‌زاده، ۱۳۸۲: ۴).
- از این رو مهم‌ترین مشکلات و موانع در بخش محیط زیست را می‌توان به شرح زیر بر شمرد.
- ۱- پایین بودن سطح آگاهی عمومی مدیران، طراحان و برنامه‌ریزان درباره مقوله محیط زیست
 - ۲- استقرار غیر کارشناسانه فعالیت‌های اقتصادی با توجه به موقعیت جغرافیایی بعضی از آنها
 - ۳- بهره‌برداری بی‌رویه و غیر اصولی از منابع کشور
 - ۴- کمبود نیروهای متخصص و شایسته در امر کنترل منابع محیط زیستی
 - ۵- ضعف قوانین و مقررات مدون و ملاحظات زیست محیطی در سیاست‌های و برنامه‌های کلان، منطقه‌ای و محلی
 - ۶- فقدان برنامه‌های زمانی (بلندمدت، میان‌مدت و کوتاه‌مدت) جهت نظارت بر مسائل زیست محیطی
 - ۷- عدم استقلال سازمان‌ها و کارگرانی که اداره امور حفاظت از محیط زیست را بر عهده دارند.
 - ۸- کمبود نیروهای متخصص لازم و کافی در رشته‌های مهندسی طراحی محیط، محیط زیست، منابع طبیعی و در صورت وجود عدم بکارگیری آنها
 - ۹- عدم شناخت کافی از منابع و مسائل حفاظت از محیط زیست
 - ۱۰- عدم کارایی لازم سیستم‌های مرتبط که بتواند با نیازهای روزافزون و برنامه‌های محیط زیستی همگام شوند
 - ۱۱- پویایی زندگی و تغییرات در سراسر جهان و ایران
 - ۱۲- پیچیدگی مسائل موجود در مسائل زیست محیطی که لاجرم مدیریت حفاظت محیط زیست را با مشکلات مواجه می‌کند
 - ۱۳- فقدان هماهنگی‌های لازم از سوی سازمان‌های متعدد و مؤثر در حفاظت از مسائل زیست محیطی
 - ۱۴- فقدان دیدگاه برنامه‌ریزی از سوی مدیران و طراحان مسائل زیست محیطی
 - ۱۵- وجود موانع گسترده و مقدور نبودن حفاظت کامل و جامع از منابع ارضی (۲۵٪ کوهستانی و تپه)
 - ۱۶- نارسایی و تنگناهای قانونی مسائل زیست محیطی
 - ۱۷- فقدان درک و بینش کافی در بعد زیربنایی و آینده‌نگری در حیطه مسائل زیست محیطی
 - ۱۸- تداخل مسائل سیاسی به جای مسائل طراحی و برنامه‌ریزی در حیطه مسائل زیست محیطی
 - ۱۹- نبودن استراتژی معین و اهداف اساسی در انتخاب مدیران زیست محیطی
 - ۲۰- ترکیب نامناسب نیروی انسانی، از نظر توانایی فنی و تخصصی در حوزه‌های مختلف مسائل زیست محیطی
 - ۲۱- کمبود تجهیزات و فن‌آوری‌های نوین جهت کنترل و نظارت در عرصه‌های طبیعی و انسانی
 - ۲۲- فقدان برنامه‌ریزی‌ها از نظر مدت اجرا در چاقوب خط مشی مناسب و اهداف کلی
 - ۲۳- عدم برنامه‌ریزی اصولی و منطبق با شرایط محیطی و لحاظ نکردن ویژگی‌های اجتماعی که در نتیجه منجر به دوباره کاری منابع و افزایش هزینه‌ها را به دنبال داشته است.

نتیجه گیری

نظریه پردازان پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیط بر فرصت‌هایی که محیط در اختیار مجرمین قرار می‌دهد تاکید داشتند و جرایم گوناگون را ناشی از فرصت‌های محیطی می‌دانستند و برای بهبود امنیت فضاهای شهری راهکارهایی چون ایجاد فضاهای قابل دفاع، کنترل دسترسی، بهبود سیستم روشنایی عمومی شهرها، ایجاد فضاهای قابل نظارت و پرهیز از طراحی شهرها به صورت شطرنجی تاکید دارند.

همچنین در خصوص بافت‌های ناکارآمد و فرسوده شهری که مستعد وقوع جرم هستند به جای تخریب بر فرایند اصالت بخشی، هویت بخشی و احیای دوباره این نواحی اعتبار بیشتری قائل می‌شوند.

بر اساس اصل پنجاهم قانون اساسی، در جمهوری اسلامی، حفاظت از محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌شود. از این رو فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است.

توجه به منابع محیط زیست به عنوان بستر توسعه پایدار از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. توسعه‌ای پایدار و از ثبات لازم برخوردار خواهد بود که بتواند با حفاظت محیط زیست، رشد اقتصادی کشور را به گونه‌ای تضمین کند که ضمن افزایش رفاه نسل حاضر منابع لازم را برای تأمین رفاه نسل‌های آتی باقی بگذارد. استفاده از الگوهای توسعه و برنامه‌های اقتصادی که هماهنگ با طبیعت نبوده و بلکه در جهت استفاده گسترده و بدون قاعده از منابع طبیعی باشد نه تنها ما را در دستیابی به اهداف توسعه رهنمون نخواهد کرد بلکه باعث بروز مشکلاتی حاد در این زمینه می‌شود.

پیشنهادات

- ۱- کنترل درست و صحیح جهانی شدن و تقویت سازمان‌های بین‌المللی مربوط به محیط زیست
- ۲- تشویق بخش خصوصی جهت مشارکت، همکاری و سرمایه‌گذاری اقتصادی در بعد مسائل زیست محیطی
- ۳- تهیه و تنظیم برنامه‌های کلان در حیطه مسائل زیست محیطی و نظارت عالیه بر آنها بدون دخالت در کارهای اجرایی
- ۴- نزدیک کردن دیدگاه مسائل زیست محیطی به دیدگاه طراحی، برنامه‌ریزی و امور اجرایی
- ۵- ایجاد شرایطی که بتوان دیدگاه سیستمی را در مسائل زیست محیطی پیاده کرد
- ۶- واگذاری وظایف جدید به سازمان‌های حفاظت از محیط زیست منطبق با قوانین و مقررات کشورهای توسعه یافته به طوری که به امور اداری وارد نشود
- ۷- بهبود شرایط کار و استفاده از پتانسیل‌ها و قابلیت‌های متخصصین در حیطه مسائل زیست محیطی
- ۸- ایجاد شرایط توسعه پایدار و مدیریت محیط زیست در حیطه مسائل زیست محیطی
- ۹- جلب و جذب سرمایه‌گذاری‌های خصوصی از طریق تضمین به سرمایه‌گذاران و مدارا کردن با آنها به طوری که بتوان در جهت پیشبرد اهداف مسائل زیست محیطی آمرانه از وجود آنها استفاده نمود
- ۱۰- ترویج فرهنگ مسائل زیست محیطی و آموزش مسائل حفاظت از محیط زیست
- ۱۱- تقویت کیفیت مسائل زیست محیطی و مدیریت حفاظت از محیط زیست
- ۱۲- داشتن محیط زیستی که اکنون ثابت و در دراز مدت پایدار باشد با حمایت دو جانبه مردم و دولت
- ۱۳- تشویق مردم به داشتن رابطه سالم با طبیعت، تمدن و میراث بیولوژیکی سایر گروه‌ها و نسل‌های گذشته
- ۱۴- داشتن روشی که با خصوصیات سالم‌سازی سازگار و هماهنگ بوده و موجبات ادامه راه را فراهم آورد
- ۱۵- نیاز به متوازن ساختن عوامل بوم‌شناختی و شرایط ناظر بر اسکان و محل اسکان انسان، جدی‌تر و شدیدتر شود.
- ۱۶- فیدبک کردن روند گذشته و کسب تجربه از آنها

منابع

۱. ابن خلدون، مقدمه، ترجمه گنابادی، ج ۱، ؛ و دکتر محمد علی شیخ، پژوهشی در اندیشه‌های ابن خلدون، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۶۳
۲. ارسطو، سیاست، ترجمه حمید عنایت، انتشارات خوارزمی، ۱۳۶۴
۳. آذرنگ، عبدالحسین، تکنولوژی و بحران محیط زیست، انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۶۴.
۴. براون، لستر و همکاران، نگاهی به وضعیت جهان، ترجمه حمید طراوتی، نشر آروین، تهران، ۱۳۷۵.
۵. برخوردار، بنفشه، شناخت محیط زیست، انتشارات دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۷.
۶. بهرام‌سلطانی، کامبیز، مجموعه مباحث و روش‌های شهرسازی (محیط زیست)، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۱.
۷. بیگزاده، صدیف، ارزش‌گذاری منابع زیست محیطی، نشریه پیام سبز، شماره ۲۵، انجمن مهندسين فضای سبز ایران، سال سوم، ۱۳۸۲.
۸. حجتی‌اشرفی، غلامرضا، مجموعه کامل قوانین و مقررات محشای شهرداری و شوراهای اسلامی، انتشارات گنج دانش، تهران، ۱۳۸۶.
۹. حمید حمید، علم تحولات جامعه، کتابهای سیمرغ، ۱۳۵۶
۱۰. دبیرسپاقي، منوچهر، بحران محیط زیست، انتشارات حدیث امروز، قزوین، ۱۳۸۳.
۱۱. درّه میر حیدر(مهاجرانی)، اصول و مبانی جغرافیای سیاسی، ص ۸، کتابهای سیمرغ، ۱۳۵۶
۱۲. سعیدنیا، احمد، فضای سبز شهری، کتاب سبز شهرداری، جلد دوم، انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور، ۱۳۷۹.
۱۳. کلارک، آر. بی، آلودگی دریا، ترجمه محمدعلی زاهد و زینب محمدی دشتکی، انتشارات نقش مهر، چاپ اول، تهران، ۱۳۷۹.
- گائتانو موسکاووتو، تاریخ عقاید و مکتبهای سیاسی، ترجمه شهیدزاده، انتشارات مروارید، ۱۳۶۳
۱۴. کولا: ای، اقتصاد منابع طبیعی - محیط زیست و سیاست‌گذاری‌ها، ترجمه سیاوش دهقانیان و فرخ دین‌قزلی، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، چاپ دوم، ۱۳۸۵
۱۵. مطلبی، محمد، محیط زیست و حقوق بشر، نشریه پیام سبز، شماره ۲۵، انجمن مهندسين فضای سبز ایران، سال سوم، ۱۳۸۲.
۱۶. منتسکیو، روح القوانين، ج ۱، ترجمه علی اکبر مهتدی، کتاب چهاردهم، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۰.
۱۷. منوچهر محسنی، جامعه‌شناسی عمومی، کتابخانه طهوری، ۱۳۶۶
۱۸. موريس دوورژه، جامعه‌شناسی سیاسی، ترجمه ابو الفضل قاضی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۷
۱۹. و.ت.جونز، خداوندان اندیشه سیاسی، ج ۲، (منتسکیو)، ترجمه علی رامین، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۲
۲۰. وزارت کشور، سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، مؤسسه فرهنگی-اطلاعرسانی و مطبوعاتی، چاپ اول، ۱۳۸۷.
۲۱. هاگت، پیتر، جغرافیا ترکیبی نو، ترجمه دکتر شاپور گودرزی‌نژاد، انتشارات سمت، چاپ سوم، ۱۳۷۶.
۲۲. هانری مندراس-ژرژ گورویچ، مبانی جامعه‌شناسی، ترجمه باقر پرهام، کتابهای سیمرغ، ۱۳۵۶